

До спеціалізованої вченої ради Д 64.086.02  
Національного юридичного університету  
імені Ярослава Мудрого

## ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора Труби Вячеслава Івановича на дисертаційну роботу Таш'яна Романа Івановича на тему: «Недійсність правочинів у цивільному праві України», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право».

**Актуальність теми дослідження.** Сучасна Україна характеризується бурхливістю розвитку економічних відносин, які покликані врегулювати інструментарій цивільного права. Одним з елементів такого регулювання є визнання недійсним правочинів, які порушують права та інтереси учасників цивільних відносин, а також інтереси суспільства, держави в цілому. Тому актуальність обраної теми не викликає сумнів.

Незважаючи на велику кількість наукових робіт які зачіпають проблематику недійсності правочинів в літературі мало досліджень монографічного рівня які дійсно всебічно розглядають дане питання. Фактично жоден інститут цивільного права не обходиться без питання недійсності правочинів. Тому дослідження даної проблематики потребує системного підходу.

Ще одним вектором наукового дослідження є воєнний стан та запроваджені санкції стосовно держави-агресора. Важливо, що дисертант також приділив увагу цій проблематиці.

Також привертає увагу що дисертант розглядає поняття недійсності правочинів з більш широкого куту зору, зокрема використовуючи загальнофілософські поняття дійсності та недійсності як антиподів. У подальшому автор екстраполює - це бачення на категорію недійсності у праві

важливим є підкреслення що на дійсність використовується не тільки відносно правочинів потім рухаючись від загального до окремого дисертант починає розглядати категорію недійсності правочинів

Не менш важливим є відмежування недійсних правочинів від суміжних категорій, наприклад, неукладених (не вчинених) правочинів; правочинів до настання відкладальної умови; не зареєстрованих правочинів; нечинних правочинів; правочинів до державної реєстрації. Недійсні правочини, хоча й мають деякі спільні риси з вищеназваними видами правочинів, проте відрізняються певними особливостями, які є предметом дисертаційного дослідження.

Привертає увагу широке використання класифікації недійсних правочинів за різними підставами. Крім законодавчо закріпленого поділу недійсних правочинів на оспорюванні й нікчемні, автор розглядає інші класифікації: на абсолютно й відносно недійсні, односторонньо та багатосторонньо недійсні, позитивно та негативно оспорювані правочини, нестійко недійсні тощо.

У межах запровадженого в Україні воєнного стану актуальність даної теми збільшилась. Слід погодитися, що визнання недійсними деяких правочинів стало елементом санкційної політики нашої держави як захисту проти неспровокованої агресії. Також окремі аспекти недійсності правочинів застосовуються у справах про визнання необґрунтованими активів та стягнення їх в дохід держави.

Науково-теоретичною базою дослідження стали наукові праці українських цивілістів у сфері недійсності правочинів таких вчених, як І. В. Венедіктова, В. М. Гордон, А. Б. Гриняк, І. В. Давидова, О. В. Дзера, А. С. Довгерт, Н. С. Кузнецова, Р. А. Майданик, О.А. Підпригора, С. А. Погрібний, І. В. Спасибо-Фатєєва, Р. О. Стефанчук, Є. О. Трубаков, В. Л. Яроцький та інші. Важливим є широке використання автором зарубіжних робіт, перш за все, науковців країн Західної Європи, зокрема, Д. Абта, Р. М. Бекмана, П. Беркса, Б. Віндшайда, Е. Годеме, Б. Діксона, Н. Л. Дювернуа, Л.

Еннекцеруса, В. МакБрайда, Б. Маркесініса, Л. Ж. Морандьєра та ін.

Про актуальність дисертаційного дослідження свідчить також те, що воно виконано відповідно до цільової комплексної програми Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого «Проблеми ефективності правового регулювання цивільних відносин в Україні, № 0111u000963».

**Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертації.** Дисертаційне дослідження містить наукові положення, які мають науково-теоретичне значення і практичну спрямованість. Робота відрізняється науковою новизною та широким використанням іноземної літератури, що надзвичайно важливе в контексті євроінтеграційних процесів.

Принципово новою є позиція автора щодо необхідності переосмислити вітчизняне поняття реституції. Механізм реституції у цивільному праві країн-членів ЄС має принципово нове правове значення: слугує способом захисту цивільних прав, який стосується не тільки вимог про повернення одержаного за недійсним правочином, а й охоплює також вимоги щодо застосування передбачених чинним вітчизняним цивільним законодавством наслідків несправедливого збагачення однієї особи за рахунок іншої. Таким чином, реституційні вимоги ґрунтуються на положеннях про безпідставне збагачення.

Варто погодитися з запропонованою автором моделлю позасудового оспорювання дво- та багатосторонніх оспорюваних правочинів, що дозволить за рахунок застосування сучасних широко апробованих у Європі та світі альтернативних процедур вирішення юридичних конфліктів розвантажити вітчизняні суди, а також суттєво спростити та прискорити механізм оспорювання правочину. Дійсно, у практиці часто мають місце випадки, коли порушення вимог закону мають настільки об'єктивний та очевидний характер, що дозволяє не застосовувати громіздку процедуру судового розгляду. Тому дисертант обґрунтовано пропонує нормативно

закріпити цю модель у цивільному законодавстві.

Слід звернути увагу на пропозиції Таш'яна Р.І. щодо субсидіарного застосування положень про недійсність договорів до односторонніх правочинів, якщо інше не впливає із сутності одностороннього правочину. Варто позитивно оцінити проведений автором аналіз підстав недійсності договорів, які не можуть бути застосовані до односторонніх правочинів, варто визначити вчинення правочину під впливом обману, насильства, тяжкої обставини, вчинення удаваного правочину, вчинення правочину у результаті зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною.

Автор також слушно формулює теоретичне бачення можливості застосування до вчення про недійсність правочинів концепції валідності права, з урахуванням якої здійснюється додаткове пояснення феномену недійсності, що дозволяє розглянути недійсність з більш широкого, загально-філософського тлумачення дефектності певних юридичних фактів. Безумовно, наробки новітньої філософії можуть використовуватися у якості теоретичного підґрунтя дослідження проблематики цивільно-правового механізму регулювання суспільних відносин.

Доречними є пропозиції щодо законодавчого закріплення можливості надання сторонам окремих видів правочинів права визнавати їх недійсними у договірному порядку, якщо при цьому не порушуються суб'єктивні цивільні права та законні інтереси інших зацікавлених осіб. Ця пропозиція також пришвидшить розгляд питання про недійсність правочину, а також відповідатиме принципу диспозитивності методу цивільно-правового регулювання.

Схвальних відгуків викликає пропозиція щодо необхідності запровадження до законодавства України поняття «ворожого правочину», який має прямий або опосередкований зв'язок з інтересами країни-агресора. Зазначене нововведення є надзвичайно важливим і актуальним, оскільки є одним із способів протидії військовій агресії. Крім того, кошти й інші активи,

які отримані за такими правочинами, можуть стати важливим джерелом фінансування відбудови нашої держави.

Таким чином дисертаційне дослідження має високий рівень та відповідає встановленим вимогам. Таш'ян Р.І. виявив особливості предмета дослідження, використавши методи наукового пізнання, що дозволило йому сформулювати та обґрунтувати авторську позицію дослідника.

Дисертантом опубліковано 25 статей, з них 5 статей – у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, 16 у наукових фахових виданнях України, 4 статті у наукових періодичних виданнях інших держав, тези 18-ти наукових доповідей на конференціях, а також 2-х публікаціях, які додатково відображають результати дослідження. Таким чином, кількість наукових публікацій є достатньою.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження, наукові оцінки, пропозиції і рекомендації, теоретичні узагальнення та висновки, які складають основний зміст дисертаційної роботи Таш'яна Р.І., в значній мірі зумовлені актуальністю дослідження та обраним напрямком. Робота є вчасним дослідженням, спрямованим на визначення напрямків удосконалення вчення про недійсність правочинів та застосування наслідків такої недійсності як способу захисту цивільних прав та інтересів. Практична і теоретична значимість результатів дисертаційного дослідження не викликає заперечення. Тож, в роботі розроблені науково-теоретичні положення, висновки та пропозиції, які можуть бути використані у науково-дослідній сфері – для подальших науково-теоретичних досліджень інституту правочинів; у правотворчій діяльності – з метою удосконалення вітчизняного цивільного законодавства; у правозастосовній діяльності судових та інших юрисдикційних органів при вирішенні спорів, пов'язаних із визнання правочинів недійсними та застосуванням наслідків недійсності; у навчальному процесі під час викладання відповідних навчальних курсів, а також при підготовці навчально-методичної літератури.

Дисертаційне дослідження Таш'яна Р.І. свідчить про ґрунтовне опрацювання дисертантом чинного законодавства, спеціальної літератури з означеної проблематики та досвіду його застосування. Кількість джерел дисертації включає 411 найменувань, серед яких значну частку становлять англо- та німецькомовні видання, що є достатнім для досягнення поставлених завдань дослідження.

Разом з тим, як і при дослідженні будь-якої складної проблематики, у дисертаційній роботі Таш'яна Р.І. містяться окремі спірні положення, що можуть стати підґрунтям наукової дискусії та напрямами для подальшої наукової розробки теми:

1. Автором запропоновано дефініцію недійсного правочину як неспроможного (дефектного) юридичного факта - дії, вчинення якої не призводить до визнання за ним правового значення правоутворюючого, правозмінюючого чи правоприпиняючого юридичного факту, однак має юридичним наслідком виникнення у сторони (сторін) обов'язку повернення безпідставно набутого та покладення на сторону (сторони) передбачених чинним вітчизняним цивільним законодавством додаткових втрат майнового характеру. Однак поняття дефектного юридичного факту потребує ретельного пояснення, оскільки не знімає необхідності визначення його місця у системі юридичних фактів. Широко відомою є наукова дискусія щодо місця недійсних правочинів у системі юридичних фактів, і автору слід пояснити свою позицію відносно того, чи залишаються недійсні правочини правочинами, або чи є вони іншими юридичними фактами – деліктами, юридичними вчинками тощо.

2. Викликає науковий інтерес позиція дисертанта щодо запровадження у вітчизняну правозастосовну практику широко розповсюдженої у окремих країнах Євросоюзу юридичної конструкції “естоппель”, сутність якої полягає у забороні для сторони правочину діяти у відповідних цивільно-правових відносинах всупереч своїй попередній поведінці. Однак необхідно зауважити, заборона суперечливої поведінки

прямо впливає з загальної засади справедливості, добросовісності і розумності (ст. 3 ЦК України). Відповідно, автору варто детально пояснити, у чому принципова особливість конструкції “естоппель” у контексті недійсності правочину, і чому у правозастосовній практиці недостатньо керуватися вищеназваними загальними засадами цивільного законодавства. До того ж, запропоноване Таш'яном Р.І. визначення естоппелю є надзвичайно широким і потребує певного уточнення, оскільки не будь-яка поведінка сторони правочину позбавляє її права на його оспорування.

3. Цікавим є авторське бачення необхідності скасування конструкції реституції як наслідку недійсності правочинів та її заміни положеннями про безпідставне збагачення. Дисертант аргументує свою позицію посиланням на зарубіжний досвід правового регулювання, зокрема, зазначає, що в країнах Західної Європи це питання врегульовано саме за допомогою кондикційного зобов'язання. У той же час, варто окремо розглянути та пояснити, що саме зміниться у правовому регулюванні у разі запровадження цієї новели. Зокрема, виникає практичне питання: чи буде повернення одержаного за недійсним правочин здійснюватись за якимись іншими правилами. Чи буде збережено для окремих складів недійсних правочинів відшкодування збитків (у тому числі, у подвійному розмірі). Яким чином буде здійснюватись повернення виконаного за недійсним правочином у разі його позасудового оспорування?

4. Привертає увагу класифікація недійсних правочинів на абсолютно й відносно недійсні. Однак якщо звернутися до наукової літератури, зазначений поділ є досить близьким законодавчому поділу недійсних правочинів на нікчемні й оспорювані. Зокрема, термін «абсолютна недійсність» є досить близьким до поняття нікчемного правочину, оскільки у такому випадку правочин є недійсним у силу прямої вказівки закону, тобто для його недійсності не потрібно рішення жодного юрисдикційного органу. Знов-таки, відносна недійсність термінологічна близька до оспорування правочину, оскільки у разі, якщо такий правочин не буде визнаний судом

недійсним, він зберігає юридичну силу. Тому варто запропонувати дисертанту більше детально пояснити свою позицію.

5. Можна погодитись щодо позиції автора щодо необхідності закріплення у ЦК України дефініції фраздаторного правочину, під яким слід розуміти правочин, вчинений боржником у зобов'язанні з метою унеможливлення його виконання або порушення інтересів кредитора іншим чином. Зазначена новела дозволить закріпити конструкцію фраздаторності правочинів, яка вже була сформована у практиці Верховного Суду. Однак запропоноване автором визначення фраздаторного правочину не є завершеним, оскільки є досить широким за змістом. Можливо, дисертанту варто було б детальніше пояснити, які дії боржника підпадають під ознаки фраздаторності. Адже зазначена конструкція бере свої коріння в англо-американській правовій системі, де суди наділені функцією правотворчості. У зв'язку з цим, виникає питання щодо запровадження такої дефініції до вітчизняної правової системи.

Проте вказані зауваження є дискусійними та носять непринциповий характер, і тому вони ні в якій мірі не можуть впливати на позитивну оцінку роботи в цілому. Робота є завершеною самостійною науковою працею.

Реферат відповідає встановленим вимогам та повністю відображає зміст дисертації. Дисертантом виконано вимоги щодо оприлюднення результатів дисертаційного дослідження. Реферат і опубліковані роботи дисертанта відображають основні положення дисертації.

За змістом робота є чітко структурована і свідчить про логічність та послідовність викладеної позиції автора в процесі дослідження, містить достатню кількість нових наукових розробок, практичних рекомендацій та пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства.

Дисертаційне дослідження Таш'яна Романа Івановича на тему «Недійсність правочинів у цивільному праві України», подане на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне



право» відповідає вимогам, передбаченим Порядком присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197, а Таш'ян Роман Іванович – заслуговує на присудження наукового ступеню доктора юридичних наук.

Офіційний опонент:


доктор юридичних наук, професор

Ректор Одеського національного університету  
імені І.І.Мечникова

професор кафедри цивільно-правових дисциплін

 Вячеслав Труба



Вчений секретар ОНУ  
імені І. І. Мечникова  
к.т.н., доцент  
  
Курандо С. В.

21.06.24